

LATVIEŠU PADOMJU FOLKLORA: KLASISKO FOLKLORAS FORMU VULGARIZĀCIJAS MĒĢINĀJUMS (1947–1954)

Arturs Žvinklis

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks.

Zinātniskās intereses: Latvijas Republikas parlamentārisms (1920–1934), padomju un nacistiskās Vācijas varas periods Latvijā (1940–1991).

Leo Jansons

Mg. hist., Pasaules Enerģijas padomes Latvijas Nacionālās komitejas zinātnes projektu koordinators.

Zinātniskās intereses: Baltijas jautājums pēc 1945. gada, starptautisko tiesību vēsture 20. gadsimtā, PSRS sociālekonomiskā vēsture, padomju industrializācija.

Rakstā analizēts, kā, vulgarizējot klasiskās folkloras formas, tika mēģināts radīt latviešu padomju folkloru.

Atslēgas vārdi: folkloras vulgarizācija, padomju folkloras, latviešu padomju tautasdziesmas, padomju tautasdziesmu semantiskā un tekstuālā analīze.

IEVADS

1917. gada Oktobra apvērsuma un tam sekojošā pilsoņu kara, kā arī citu ar padomju varas tiesisko un politisko ģenēzi saistīto notikumu folklorizācijas centieni Padomju Krievijā aizsākās visai agri. Šādas tendences bija vērojams jau 20. gadsimta 20. gadu sākumā,¹ tomēr tām bija izteikti precedentuāls vai sporādisks raksturs, ko lielā mērā noteica valsts smagā iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācija.² Iekšpolitiskā izpratnē perioda no 1917. gada beigām līdz tā dēvētās jaunās ekonomiskās politikas (*Novaia*

* LETONIKA Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas "Letonika" ietvaros.

ekonomicheskaia politika – NEP) aizsākumam smagumu uzskatāmi demonstrēja tādi visaptveroši un “neliriski” fenomeni kā ilgstoša karadarbība un tās sociālekonomiskās sekas, “sarkanā terora” nežēlība, “kara komunisma” ekonomikas graujošā ietekme uz tautsaimniecību, visaptverošais sociālais haoss, kā arī centrālās un reģionālās varas fragmentārisms.³ Šo destruktīvo faktoru kopumu papildināja arī forsēta, vardarbīga un visaptveroša tradicionālās sabiedrības struktūras noārdīšana daudzos Padomju Krievijas reģionos un veselu sociālo slāņu ostrakisms, kas visspilgtāk izpaudās iekšējā jeb “šķiras ienaidnieka” metodiskā un plānveidīgā apkarošanā, bieži ar to saprotot vienīgi masveidīgu fizisku iznīcināšanu.⁴

Interesanti, ka šķiras ienaidnieku apkarošanas reālais un simboliskais diskurss tieši sasaucas ar agrīnā padomju ideoloģijā tirāžēto vienkāršoto valstiskuma izpratni, kas postulē, ka valsts ir kā mehānisms, kā ražošanas agregāts vai mašīna – anonīms, absolūts politiski lojālā sabiedrības vairākuma labuma avots. Un valsts mašīna spēj darboties tikai tad, ja “visi zobratīņi griežas” un to vada darba tauta.⁵ Šis uzstādījums, ko savā apcerējumā “*Dva goda bor’by na vnutrennem fronte*” (Divi gadi cīņas iekšējā frontē) prezentē arī sarkanā terora apoloģēts, Viskrievijas Ārkārtējās komisijas kolēģijas loceklis Mārtiņš Lācis (Sudrabs), padomju vulgarizētās folkloras ģenēzes kontekstā laika gaitā ieguva arhetipisku un dziļi simbolisku jēgu. Pakāpeniski transformējoties un strukturāli evolucionējot, tas sākotnēji pārvērtās īpatnējā, pseidomītiskā valsts, vadonības un lumpenproletariāta sintēzē, bet vēlāk – 30. gados, izvērtās sazarotā, visaptverošā krievu klasisko folkloras formu vulgarizācijas principu sistēmā.

Zināmā mērā krievu folkloras vulgarizācija izauga no tautas traumatiskās pagātnes akcentu mazināšanas tendences – no valsts un vadonības centieniem pat simboliskā līmenī nonivelēt pagātnes smago emocionālo un mentālo mantojumu, kaut gan praktiskajā dzīvē – sociālajā realitātē šo fundamentālo satricinājumu rezonanse bija jūtama vēl ļoti ilgi.⁶

Padomju masu kultūras ģenēzes pētnieka, sociālantropologa un kulturologa Frenka Millera (*Frank Miller*) monogrāfijas “*Folklore for Stalin: Russian Folklore and Pseudofolklore of the Stalin*

Era” ievadā, piemēram, izteikta doma, ka plaisu starp vēlamo un reālo – padomju sistēmas izveides praktisko un idealizēto versiju – tika mēģināts aizpildīt ar vulgarizētās folkloras sistēmām. Masu traumētajā apziņā tika mēģināts iesakņot ideju, ka pat senkrievu episkajos tekstos un tautas folklorā iespējams atrast iekodētas konkrētu mūsdienu varoņu – Ļeņina, Staļina, Vorošilova, Budjonnija u.c. tēlu projekcijas. Pilnīgi iespējams, ka neliela Padomju Krievijas sabiedrības daļa šo politiski ideoloģisko un kultūrsociālo nonsensu arī pieņēma kā reāli iespējamu.⁷

Vēl vairāk, mūsdienu varoņu izcelšanas jeb vadonības tēlu “pārļaicīguma” pierādīšanas centieni bija tieši saistīti arī to vēsturiskās tradīcijas jeb bāzes meklējumiem, kas līdz ar Staļina personības kulta nostiprināšanos Krievijas sociokultūras telpā aizēnoja citu fenomenu vai norišu folklorizācijas tendences. Vadonības tēlu bāzes meklējumu praktiskās konsekvences savukārt tieši saucās ar nepieciešamību meklētos pierādījumus atrast un prezentēt pēc iespējas drīz, kā rezultātā folkloristiem tika uzlikts par pienākumu uzrādīt reālus teicējus, kuru tautas mutvārdu daiļrade ietvertu ne tikai senas vai ne tik senas pagātnes, bet arī jaunās, “gaišās” padomju dzīves un tās cēlāju apdziedājumu.⁸

Viens no galvenajiem šādu meklējumu iniciatoriem un teorētiķiem bija rakstnieks Maksims Gorkijs, kurš, uzstājoties Pirmajā Vissavienības rakstnieku kongresā 1934. gadā Maskavā, postulēja, ka folklorā “ir visas tautas kultūras – gan senās, gan modernās – pamats un neizsmeļams prieka un optimisma avots”.⁹ Bez tam viņš piezīmēja, ka jebkurš laikmets, jebkurš tautas vēstures periods savas centrālās idejas un politisko pārliecību reproducē arī folklorā. Bet, ja par galveno modernās folkloras pirmavotu, līdzīgi kā klasiskās folkloras gadījumā, tiek uzskatīts teicējs – no tautas vidus nācis mutvārdu tradīcijas nesējs, saglabātājs un arī jaunradītājs, tad tieši šī avota meklējumiem arī padomju folklorā jāvelti pienācīgas pūles. Jāatrod teicēji, kuru repertuārā būtu apvienotas klasiskās kultūras tradīcijas, jaunie kultūrideoloģiskie uzstādījumi un – kas ir ne mazāk svarīgi – arī sociālā optimisma koncepti.

Vairums mēģinājumu atrast teicējus, kuru daiļrade atbilstu visiem vēlamajiem uzstādījumiem, pilnīgi izgāzās gaužām triviāla,

bet saprotama iemesla dēļ: šādi folkloras teicēji vienkārši neeksistēja.¹⁰ Tomēr arī šādā situācijā tika rasts pieņemams risinājums, ko atspoguļo 1933. gada decembrī noritējušās Pirmās rakstnieku un folkloristu apspriedes laikā atbalstītais folklorista Jurija Soklova ierosinājums atļaut informācijas vācējam “aktīvi iesaistīties folkloras procesā”.¹¹ Līdz ar to visai drīz Krievijā tika iedibināta tradīcija, kas pilnībā diskreditēja klasiskās folkloras vākšanas un apkopošanas ideju un ko laika gaitā pārņēma visa PSRS kultūr-ideoloģiskā telpa: folkloras vācējam tika dota leģitīma sankcija “literāri sadarboties” ar folkloras teicēju padomju kultūras tradīcijai atbilstošu folkloras formu radīšanai.¹²

Tomēr citos avotos norādīts, ka bijusi arī vērojama atsevišķu padomju sociālpolitiskās dzīves norišu spontāna folklorizācija: tā Ļeņina nāvei veltītās raudu dziesmas esot pierakstītas no reāliem teicējiem viņa nāves gadā (1924) – krietni pirms Staļina personības kulta eskalācijas periodā organizētās padomju folkloras vākšanas kampaņas (laika periods no 1934. vai 1937. gada. – *L. J., A. Ž.*).¹³

Staļina kulta kāpinājuma periodā pēc Otrā pasaules kara gan Krievijā, gan arī citās PSRS republikās padomju skarbajai dzīves realitātei tika pretnostatīta mākslīgi uzturēta ideja par simbolisko vienotību, par tautas vitālo vajadzību apmierināšanas un politiskās ideoloģijas konvergenci, kas, neraugoties uz savu visai apšaubāmo raksturu, bija jāpropagandē, jākopj un ideālā gadījumā arī ētiski un estētiski jāpamato. Krievu folkloras vulgarizācijai vēl joprojām labilajā padomju tautas kolektīvajā apziņā vajadzēja kļūt par emocionālo alternatīvu reālās dzīves grūtībām – visa veida fiziskiem, morāliem un intelektuāliem spaidiem, kas pieredzēti ilgajos pilsoņu kara, agrīnās sovjetizācijas, kolektivizācijas, 30. gadu beigu staļinisma un, visbeidzot, Otrā pasaules kara gados. Tādējādi folkloras vulgarizācija Padomju Krievijā vienlīdz izteikti skāra ļoti plašu klasisko folkloras formu spektru: biļinas, častuškas, pasakas, folklorizētas garīga satura dziesmas un pat bērnu raudu dziesmas,¹⁴ tomēr visspilgtākās satura un formas pielāgojuma izpausmes konstatējamas tieši lirisko folkloras formu kropļojumos.¹⁵

Padomju folklorā tika pārņemti klasiskie folkloras arhetipi, tēlu sistēmas, lingvistiskās struktūras, kā arī ētisko un estētisko vērtību korelācijas modeļi, bieži papildinot tos ar didaktisko elementu, kas klasiskajās folkloras formās sastopams salīdzinoši reti. Bija vērojama klasiskajiem folkloras personāžiem, piemēram, trīs biļinu episkajiem spēkavīriem (Ilja Muromietis, Dobriņa Nikitičs un Aļoša Popovičs), raksturīgo pārdabisko spēju projicēšana uz jaunās folkloras centrālajiem tēliem. Piemēram, Staļina tēls tika apveltīts ar pārdabisku gudrību un fizisko spēku, un pēc analogijas ar Ilju Muromieti tas tika sūtīts “klajā laukā” (*chisto pole*) cīnīties ar ienaidnieku.¹⁶

Arī latviešu folkloras vulgarizācijas konteksts maz atšķirās no šīs nu jau vispārpieņemtās padomju kultūras sovjetizācijas prakses. Lai gan sākotnēji Latvijā teicēja un folklorista “sadarbības” tēze īpaši popularizēta netika, taču pēc 1951. gada 23. janvārī – 3. februārī Maskavā sarīkotās Vissavienības etnogrāfiskās apspriedes šādas “sadarbības” nepieciešamība jau tika pasludināta kā obligāti izpildāma direktīva: “Folkloristam aktīvi jāpiedalās folkloras jaunradē, jāpalīdz radīt idejisku, augstvērtīgu laikmetīgo folkloru, jāapkaro viss nezinātniskais, arhaiski nevērtīgais, neidejiskais tautas daiļradē.”¹⁷

Mazliet oriģinālu nokrāsu latviešu padomju folkloras vākšanai piešķir fakts, ka vākšanas procesā tika pieprasīts mazāk orientēties uz atsevišķiem jeb individuāliem, bet vairāk – uz kolektīviem teicējiem kā darbam organizētiem kolektīviem (kolhoza brigādi, kad tā dodas darbā vai veic darbu, uz strādnieku maiņām cehos, uz kolektīviem ražošanas apspriedēs, darba pārtraukumos utt.).¹⁸

Formāli salīdzinot latviešu un krievu padomju folkloras “mantojumu”, ir vērojamas vēl vairākas atšķirības, kā, piemēram: latviešu padomju tautasdziesmās praktiski neparādās militārā tematika, kam krievu analogos tiek atvēlēta visai ievērojama loma.¹⁹ Iespējams, ka šis fenomens saistāms ar atšķirīgo vēsturisko un sociālpolitisko pieredzi, kā arī padomju folkloras ģenēzes hronoloģisko novirzi. Krievijā šo folkloras formu rašanās, kā tika minēts iepriekš, saistāma pat ar 20. gadsimta 20. gadiem, bet Latvijā –

tikai ar 40. gadu beigām. Lai gan 1945. gadā par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta direktoru kļuva Roberts Pelše saskaņā ar “Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis” publicēto informāciju jau 1911. gadā esot “teorētiski un praktiski licis pamatus latviešu marksistiskajai folklorai”²⁰

Jāakcentē savā ziņā unikāla latviešu padomju folkloras vārdu krājuma iezīme: lingvistisko arhaismu kombinēšana ar absolūtām terminoloģiskām novitātēm. Tā vienā vulgarizētas tautasdziesmas paraugā varēja līdzāspastāvēt tādi arhaiski, vissenākajos tautasdziesmu paraugos atrodamie termini kā “sieks”, “pūrs” (kā laulību piedeva, ne mērvienība), “dālderis”, “dukāts” un tādi politizētie jaunpienesumi kā “kolhoznieks”, “kombainieris”, “Ļeņins”, “Stalīns”, “partija”.

Arī lingvistiskais plurālisms uzskatāms par īpašu, tieši Latvijas kultūrvidei raksturīgu padomju folkloras iezīmi – sacerējumu kopējais klāsts ir bilingvāls (latviešu, krievu valoda) vai pat trilingvāls (latviešu un krievu valoda, latgaliešu dialekts).²¹

Šajā rakstā aplūkotās tēmas hronoloģiskie ietvari aptver laika posmu no 1947. līdz 1954. gadam, sākot no brīža, kad publiski tika izsludināta latviešu padomju folkloras materiālu vākšana un apkopošana, līdz pēdējai noskaidrotajai šo materiālu publikācijai. Rakstā iekļauti un analizēti tikai minētajā periodā presē un attiecīgos krājumos publicētie, tātad oficiāli atzītie padomju folkloras sacerējumi, iekļaujot arī atsevišķus agrāk tapušos, bet minētajā periodā publicētos un padomju folklorā ierindotos tautas folkloras paraugus.

KLASISKO FOLKLORAS FORMU VULGARIZĀCIJAS MĒĢINĀJUMS LATVIEŠU FOLKLORĀ

Klasisko folkloras formu vulgarizācijas mēģinājums latviešu folklorā hronoloģiski saistāms ar 20. gadsimta 40. gadu otro pusi un 50. gadu sākumu. Vadlīnijas Latvijas padomju folkloristu darbam iezīmēja 1947. gada 25. jūlijā laikrakstā “Literatūra un Māksla” publicētais Jāņa Niedres raksts. Pārmetot folkloristiem “buržuāziskajā Latvijā” nepilnīgu, nezinātnisku un formālistisku pieeju

folkloras vākšanai, folkloras teicēju šķiriskās piederības ignorēšanu un līdz šim savāktu folkloras materiālu kopumā raksturojot kā “skaitliski iespaidīgu, bet būtībā trūcīgu latviešu folkloras vielu”, autors nosprauda šādu “darba programmu folkloristiem Staļina 4. piecgadē”:

- latviešu buržuāzisko folkloristu darba principu un metožu kritika, latviešu un krievu folkloras sakaru noskaidrošana,
- padomju folkloras materiālu iegūšana no visas Latvijas un vecās (klasiskās) folkloras materiālu vākšana no tiem apvidiem, kas buržuāziskajā Latvijā nebija aptverti, konkrēti norādot uz Ilūkstes apriņķa “12 mēmiem pagastiem”, kuros folkloras vākšana būtu veicama vispirms.²²

Līdzīgi kā citās PSRS republikās, arī Latvijā tika mērķtiecīgi strādāts pie padomju folkloras un kultūras tradīcijas leģitimitātes atrašanās.²³

Atzīstot Krišjāņa Barona veikuma progresīvo raksturu, visai drīz, gan netiešā veidā, bija likts noprast, ka latviešu padomju folkloristi gatavojas turpināt viņa “Dainu” tradīcijas, lai gan vienlaikus “Dainu” klasificējuma sistēma tika arī kritizēta kā nemarksisitiska, jo K. Barons “iziet no buržuāziska uzskata par cilvēku ģimeni kā sabiedrības pamatvienību”.²⁴ Latviešu padomju tautasdziesmām ideālajā variantā vajadzēja būt padomju ideoloģisko un politisko dogmu un postulātu izklāstam dainu pantmērā un ritmā.

Latviešu padomju folkloristiem līdz ar to nācās uziet un prezentēt padomju kultūrideoloģijas tiešu atainojumu tautas mutvārdu daiļradē un vēlams tādās šīs daiļrades formās, kas bija labi zināmas, tuvas un viegli saprotamas tautas vairākumam. Galvenais akcents padomju folkloras vākšanā tādējādi tika likts uz vitālāko, interaktīvāko, formāli atvērtāko un, protams, pazīstamāko latviešu klasiskās folkloras formu – tautasdziesmu. Reizē notika mēģinājumi piepildīt ar padomisku saturu arī atsevišķas citas latviešu tradicionālās folkloras formas, radot, piemēram, latviešu padomju sakāmvārdu jeb brahiloģismu, nostāstu, mīklu un pat anekdošu paraugus, tomēr tiem bija lemts īsāks mūžs un daudz pieticīgāka publicitāte nekā latviešu padomju tautasdziesmām.

LATVIEŠU PADOMJU SAKĀMVĀRDI UN PARUNAS

Pirmie latviešu padomju sakāmvārdi tika publiskoti atskaitē par Latvijas PSR folkloristu otro zinātnisko ekspedīciju Tukuma apriņķī 1948. gadā. Vākums izrādījās skaitliski neliels, turklāt tam pietrūka cerētās ideoloģiskās nokrāsas. Tā par sentences “Tas nav karavīrs, kas atdod savu dzīvību, neņemot 10 ienaidnieka dzīvības”²⁵ asinskāribu varētu priecāties jebkura armijas vai bruņota formējuma komandieri neatkarīgi no tā, zem kāda karoga viņi cīnītos.

Salīdzinoši krietni mērenāks bija kara laikā tapušais latviešu strēlnieku presē publicētais un padomju folklorā iekļautais izteiciens: “Tas nav īsts gwards, kas nav nogalinājis nevienu vācieti.”²⁶ Ideoloģiskās konkrētības trūkums izpaudās arī teicienā: “Ja valstij būs labi, arī tev būs labi,”²⁷ padarot to pieņemamu jebkuram autoritāra vai totalitāra tipa valstiskam veidojumam.

Tomēr jau tajā pašā 1948. gadā tika publiskoti arī pirmie visām padomju ideoloģiskajām un politiskajām prasībām atbilstoši sakāmvārdi par kolhozu tēmu:

- Viensētā dzīvoja, skrandās staigāja, kolhozā iegāja, svārkus uzvilka.
- Labs priekšsēdētājs neklaiņās, zīda kreklu apvilcis.
- Budzim budža daba.²⁸ (Parunas: “Sunim suņa daba” pārfrāzējums.)

Līdz ar masveida kolektivizāciju Latvijā 1949. gadā jūtami pieauga arī padomju sakāmvārdu klāsts:

- Ko nevar viens, to var visi kopā.
- Padomju cilvēks var kalnus pārceļt un gravas pielidzināt.
- Kas priekšzīmīgi kopējā darbā, tiem arī kolektīvs neliedz algu.
- Kolhozā darbi darāmi saskaņoti.
- Čaklie un apzinīgie rudenī algu nesīs uz muguras maisos, kūtrie – priekšautā.
- Rudenī algas dališana izārstēs sliņķus.²⁹

Latviešu padomju folklorā tika ieskaitīts arī Staļina teiciens: “*Mnogo ambitsii, malo amunitsii*” latviskotais variants: “Cilvēks ar lielu somu, bet mazu domu.”³⁰

LATVIEŠU PADOMJU NOSTĀSTI

Šo latviešu padomju folkloras veidu, spriežot pēc publiskoto vienību kvantitatīvajiem rādītājiem, nevar uzskatīt par sevišķi bieži sacerētu vai savāktu.

Atsevišķu nostāstu grupu veido stāstījumi, kuros daudzināta padomju partizānu un pagrīdnieku varonība un attapība Otrā pasaules kara laikā, īpaši uzsverot sarkano partizānu pieklājīgo un cilvēcīgo izturēšanos pret mierīgajiem iedzīvotājiem:

– 1942. gada vēlā rudenī Litenes pagasta Auravas ciemā kulšanas talkā ieradušies apmēram 10 bruņoti vīri, pa lielāka daļai privāti ģerbušies, citi palikuši ārā sardzē, teikuši, ka vāciešus sakaus, ka Sarkanā armija drīz nāks atpakaļ un ka nodevējiem būs par saviem darbiem jāatbild. Pēc šīs demonstratīvās parādīšanās pazuduši, nevienam nekā nav darījuši.

– Stāsts par Imantu Sudmali. Reiz Imants ar diviem partizāniem bija devies vienā no saviem parastajiem izlūku gājieniem Latgalē. Uzdevums jau bijis veikts, kad viņš izdzirdējis mūzikas skaņas kādās tuvējās mājās. Imants, kas nepameta neno-skaidrotu nevienu sīkumu, nolēma pārbaudīt, kas par cilvēkiem tur priecājas. Izrādījās, ka telpa pilna šucmaņu, kas, ieročus nolikuši kaktā, uzdzīvoja. Imants ar viņam piemītošo aukstasinību sāka rīkoties. Vienu partizānu nolika par sargu, bet ar otru devās telpās. Iekarsušie šucmaņi ienācējiem nepiegriezta gandrīz nekādas uzmanības. Imants mierīgi noņēmis savas brilles, noslaucījis tām stiklus, tad atkal uzlicis un teicis: “Un tagad, kungi, rociņas gaisā!” Un pagriezis pret tiem savu automātu. Šucmaņus, likās, bija ķēris zibens no skaidrām debesīm. Dažus mirkļus tie sēdēja mēmi un nekustīgi kā sālsstabi, tad lēnām sāka celties rokas.³¹

Ja iepriekš minētos stāstus raksturoja izklāsta loģika, izvērsts un literāri bagāts stāstījums, tad 40. gadu beigās tapušie nostāsti par Ļeņinu izcēlās ar galēju primitīvismu un valodas nabadzību:

- Ļeņinu strādnieki mīlēja, viņš bija labs runātājs un visu labi darīja.
- Ļeņins nekad neklausījās, ko citi viņam stāstīja, bet gribēja pats par visu pārliecināties, pats visu skatīt savām acīm.³²

Šādiem un līdzīgiem sacerējumiem, protams, nebija nekā kopīga ar latviešu tautas nostāstiem un teikām ne satura, ne formas ziņā. Turklāt padomju folkloras veidotājus un vācējus no dziļākiem un plašākiem mēģinājumiem radīt padomju nostāstus un teikas atturēja šim folkloras veidam dabiski piemītošie fantastisku pārspilējumu elementi, kurus būtu ļoti grūti integrēt padomju ideoloģiskajās dogmās un politiskajās nostādnēs, neriskējot kļūt smieklīgiem un tādējādi izpelnīties apsūdzību pretpadomju darbībā.

LATVIEŠU PADOMJU ANEKDOTES

Padomju folklorā tika iekļautas kara laika anekdotes, kurās izsmiets nacistiskās Vācijas okupācijas režīms, tā vietējie atbalstītāji un līdzskrējēji:

- Kādā latviešu mājā ienācis vācu kareivis, nolīcis uz galda zobenu un teicis: “Es tagad šē esmu noteicējs.” Pēc brītiņa ienācis no lauka saimnieks, nolīcis blakus mēslu dakšu un teicis: “Jaunskungs, jums pie tik liela naža vajag arī lielu dakšu.”
- Vistas pašnāvība. Pēc tam, kad vācieši pieprasīja no katras vistas nodot 70 olu gadā, Asūnes pagastā notika šāds gadījums. Kāds zemnieks krustceļos pakāra vistu un pielika klāt zīmīti ar šādu saturu: “Godātais ģenerālkomisār! Nevainojiet, nesodiet saimnieku par manu nāvi. Es nespēju priekš jums izdēt 70 olu un tāpēc labprātīgi dodos pašnāvībā. Manas mirstīgās atliekas lūdzu ieskaitīt mana saimnieka gaļas nodevās.”
- Rīgā nevar dabūt gaļu tāpēc, ka visi teļi leģionā, cūkas augstos amatos un visas govīs staigā ar vāciešiem.³³

Minētās anekdotes ar to asprātību un trāpīgumu neapšaubāmi pieskaitāmas vislabākajiem latviešu politisko anekdošu žanra paraugiem. Tās radās tajā īsajā brīdī 1943.–1944. gadā, kad latviešu tautas veselīgais prāts neapmierinātībā ar nacistu valdīšanas veikto piespiedu mobilizāciju SS karaspēkā, pieaugošajām lauksaimniecības produktu nodevām un nacistu okupantu vietējo rokaspuišu nelietībām atradās vienotās pozīcijās ar padomju varu. Daļa latviešu sabiedrības bija gatava sagaidīt Sarkano armiju kā atbrīvotāju. Šajās anekdotēs latviešu lauku māju saimnieks netiek rādīts kā budzis, bet gan ir atjautīgs, izdomas pilns pozitīvs personāžs.

Stāvoklis krasi mainījās līdz ar padomju varas atgriešanos. Anekdotes kļuva par abpusgriezīgu asmeni. Padomju režīma represijas, obligātās lauksaimniecības produktu piegādes un klausas deva pamatu anekdotēm. Turklāt bieži nenācās izdomāt neko jaunu, atlika tikai vecajās anekdotēs nacistu ģenerālkomisāra vārdu nomainīt ar Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja titulu – un anekdote bija gatava. Taču šāda veida anekdošu stāstītājus (teicējus) gandrīz neizbēgami gaidīja smagas represijas. Tādējādi anekdošu stāstīšana kļuva par ārkārtīgi bīstamu lietu.

Tika gan veikti atsevišķi mēģinājumi sacerēt padomiskas anekdotes, piemēram, par budžiem, kuri, uz baznīcas torņa uzrāpušies, gaida angļus vai zviedrus, par “atomkara kurinātājiem” Čērčilu un Trumenu,³⁴ bet rezultāts acīmredzot bija tik nožēlojams, ka konkrēto anekdošu tekstus atzina par nepublicējamiem. Padomju folklorā radīja savdabīgu situāciju, kad smieklīgi bija nopietni domāti sakāmvārdi un tautasdziesmas, bet par anekdotēm smieklī īpaši nenāca.

LATVIEŠU PADOMJU MĪKLAS

Padomju mīklu radīšana notika divos veidos. Pirmais paņēmieni neatšķīrās no tādu folkloras veidu kā tautasdziesmu vai daļēji sakāmvārdu darināšanā praktizētās seno tekstu aizstāšanas ar pārveidojumiem. Tā latviešu tautas mīkla:

– Tērauda sunīt's

Māju sargā.

Atminējums: atslēga,

jaunajā padomju versijā bija šāda:

– Tērauda sunītis milzu vērtības sargā.

Atminējums: kolhoza klēts atslēga.³⁵

Katram padomju ideoloģisko audzināšanu saņēmušam latvietim, šo mīklu minot, bija jāsaprot un jāzina, ka agrāko “eksploatatoru iekārtu” laikā mājā nekādu milzīgu vērtību nevarēja būt. Sociālismā savas mājas slēgšana uzskatāma labākajā gadījumā par sliktu paradumu, sliktākajā – tas liecina, ka cilvēkam ir kaut kas slēpjams. Priekšstatu, kas ir milzu vērtības, nabaga latvietis iegūvis tikai pēc kolhozu izveidošanas, un vienīgi šī kolhozu (sabiedriskā) manta ir jātur aiz atslēgas.

Savukārt kādai citai mīklai:

– Kas dara piecus darbus reizē?

Atminējums: kombains,³⁶

vajadzēja skaidri norādīt, ka tehnikas progress Latvijas laukos kļuvis par realitāti, vienīgi pateicoties padomju varas nodibināšanai.

Otrais padomju mīklu veids bija t.s. anagrammas – vārdu mīklas, kuru atminējums iegūstams, pārstatot doto vārdu burtus vai zilbes un tā atrodot citu vārdu. Padomiskie nosaukumi, jēdzieni un lozungi bija jāatrod šādās mīklās:

– Gaidris Irbe. Kas ir šis jauneklis? Atminējums: brigadieris.

– A. Bernads, Z. Gaisava, B. Rumpītis, Dz. Asaris. Kas ir šo jauniešu lozungs? Atminējums: Esi gatavs darbam un PSRS aizsardzībai.

– Pēteris Salna, Ādams Kāpējs, Gustavs Alvoša. Ko gaida šie jaunieši? Atminējums: Latvijas PSR Augstākās padomes vēlēšanas.

– A. Saka, M. Papa, A. Jasņēravs. Kas jāveic šiem jauniešiem? Atminējums: pavasara sējas kampaņa.

– Balva Pavārs, Irina Bilāks. Kāds ir šo jauniešu darba mērķis? Atminējums: vairāk labības virs plāna.³⁷

Protams, varētu jau papētīt, cik Latvijā ir Gaidru, vai kādā no vēlētāju sarakstiem atrodams Gustava Alvošas vārds un vai pavasara sējas kampaņu pirmrindnieku vidū sastopams arī kāds A. Jasņērvs. Tomēr prātīgāk laikam gan būtu atzīt, ka samākslotu un ērmīgu padomju mīklu darināšanas vārdā tika upurētas latviešu personvārdu rakstības literārās normas.

LATVIEŠU PADOMJU TAUTASDZIESMAS

Tomēr tieši tautasdziesma iznesa gandrīz visu folkloras vulgarizācijas mēģinājumu smagumu, kas citu tautu folkloras ideoloģiskas pielāgošanas gadījumos bija vienmērīgi izklaidēts pa dažādiem klasiskās folkloras žanriem.³⁸

Latviešu padomju tautasdziesmu izpētē izmantojami divi viens otru papildinoši analīzes veidi: tieša tekstuālā analīze (ietver vadonības kulta un padomju dzīves reāliju izpētes līmeņus) un formas un satura semantiskā analīze (ietver satura vulgarizācijas un formas plaģiātisma līmeņus).

Vadonības kulta folklorizācijas pamatā iegūla jaunā “pārcilvēka” – padomju dzīves ideoloģisko, politisko, sociālo, morālo, ētisko un arī estētisko vērtību nesēja un to ideālās kvintesences iemiesotāja – ideja. Vadonības folklorizācijas koncepcijā vadonis (varonis) – politiskais un garīgais līderis, kas jau *a priori* ir apveltīts ar visām ideālā cilvēka iezīmēm, tika zināmā mērā pretnostatīts visiem pārējiem indivīdiem un tautai kā šo indivīdu kopumam. Vadoņa tēla ētiskās un estētiskās kvalitātes izteikti konfrontēja ar anonīmo, no atsevišķiem – ne vienmēr ideāliem vai glorificēšanas vērtiem – indivīdiem sastāvošo tautas masu.

Jaunajā padomju folkloras koncepcijā tauta tika iekļauta piesardzīgi, un ļoti bieži tā veidoja vien daudzkrāsainu, interesantu un politikorektu vadoņa tēla izcēluma fonu. Vadoņa un tautas attiecības automātiski tika definētas kā pakārtotas: vadonis allaž ir līderis, viņa autoritāte nav apšaubāma. Viņš ir visu vērtīgo un nozīmīgo ideju avots; atsevišķos gadījumos arī bargs, bet taisnīgs soģis, patriarhs, zināšanu un prasmju, dzīvesprieka un spēka

devējs. Viņš ir arī vadonis saule – padomju dzīves makrokosma absolūtais centrs.

Tomēr vadoņa un tautas subordinācijā nav saskatāms pakārtotā elementa mazvērtīguma uzsvars – tieši pretēji, tiek akcentēta tautas lielā nozīme un tās pastāvīgā līdzdalība visos sociāli politiskajos procesos. Tauta ir kolektīvs praktiskā darba darītājs, kas pārnes darba dzīvē un ikdienā vadoņa idejisko doktrīnu. Un šo simboliski praktisko uzdevumu tautai nav grūti veikt, ja vadonis – saule to nepieciešamības gadījumā tēvišķi pamāca, morāli stiprina un pat aplaimo ar dažādām, ikdienas dzīves komforta līmeni paaugstinošām lietām.³⁹

Vadoņa un tam paklausīgās tautas tēliem latviešu padomju tautasdziesmās tiek izvirzīts arī ideoloģisks pretnums – nosacīts antivaronis, valsts, sistēmas un tautas ienaidnieks. Vadoņa tēls vairumā gadījumu ir personalizēts – vadonis netiek apdziedāts anonīmi, turpretim antivaroņa vārds padomju tautasdziesmās tiek minēts ārkārtīgi retos gadījumos.⁴⁰ Biežāk tas parādās kā apkopojošs koncepts – kā padomju sistēmai nomināli naidīgas sociālās grupas piederīgais, uz kuru automātiski tiek attiecinātas visas “ienaidnieku” raksturojošās iezīmes.⁴¹ Ļoti reti antivaronis tiek aprakstīts tikpat poētiski kā vadonis un viņam pietuvinātie: tā adjektīva vai verba substantivizācija,⁴² kas uzkrītoši dominē vadoņa aprakstā, antivaroni raksturo vien dažu tautasdziesmu piemēros.

Vadonības kulta arhetipiskās variācijas latviešu padomju tautasdziesmās iespējams iedalīt šādi:

1) vadonis kā audzinātājs, izglītotājs, apgaismotājs, ideologs:

Ļeņins tautu aicināja
Kopā darbus apvienot,
Staļins visus iemācīja
Kopā sēt, kopā pļaut.⁴³

2) vadonis kā aksioloģijas pamata principu definētājs, ētiskās doktrīnas postulētājs un šīs doktrīnas centrs:

a) vadonis – patriarhs:

Paldies saku
Staļina tēvam:
Mūžam saulīte
Padomju zemē.⁴⁴

b) vadonis – tautas labklājības cēlājs (personīgi):

Staļinam pateicos
Par pensijas devumiņu;
Gods un slava Staļinam
Par vecīšu apgādību.

Gāja gadi, gāja mūži,
Kunga darbā vergojot;
Staļins Konstitūciju mums devis,
Nu var brīvi uzelpot,
Jaunu dzīvi veidojot.⁴⁵

c) vadoņa personifikācija – partija:

Par mūsu nākotni –
Gaišu un priecīgu
Partijai, Staļinam
Dižais paldies!⁴⁶

3) antivaronis (ārējā un iekšējā ienaidnieka tēls: Rietumu valstu politiķi, budži u.c.):

Aiz jūrām Čerčilkungs
Atombumbu vicināja.
Nebrauc tuvu, Čerčilīti,
Ar savām mašīnām.
Nogrims tavas gaisa bumbas
Dziļā jūras dibenā.⁴⁷

Nebrēc, budzi, nebēdā,
 Ja neņem kolchozā.
 Tev paliek tā maizīte,
 Ko atņēmi gājējiem.⁴⁸

Budzis brēca, budzis kļiedza,
 Kolchozā neiešot.
 Ej pie velna mālus mīt,
 Nav tev vietas kolchozā.⁴⁹

Nav vairs kungu kūlējiņu,
 Nav vairs sviedru rijējiņu,
 Neraud mana rudzu druva
 Negausnieka apcirkņos.⁵⁰

Savukārt padomju dzīves reāliju atainojumā padomju tautasdziesmās iespējams izšķirt divus nozīmīgus diskursus: padomju dzīves reāliju analītiski strukturālo un salīdzinošo diskursu.

Pirmo grupu raksturo konsekvents padomju dzīves reāliju aplūkojums bez salīdzinājuma ar citiem politiskajiem un ekonomiskajiem modeļiem, savukārt otrā grupa piedāvā vismaz nominālas salīdzinājuma iespējas. Abu grupu ētiskā un estētiskā bāze gan ir ļoti līdzīga – abos gadījumos tiek lietoti identiski ideoloģiskie un tematiskie pretmeti (dihotomijas) un tiek ekspluatēta formula: “labais = skaistais” vai “jaunais = neglītāis”. Tāpat saskatāmas līdzīgas sociālo grupu, profesiju un ekonomisko reāliju apraksta shēmas.

Padomju dzīves reāliju analītiski strukturālo diskursu latviešu padomju tautasdziesmās var klasificēt pēc:

1) sistemātiskās pieejas (kolektīvs, kolhozs, sovhozs, kopiena utt.):

Kas kaitēja nedzīvot,
 Dižajā kolchozā,
 Brīvi ļaudis, brīvas domas,
 Pricēgs darba darītājs.⁵¹

2) antropocentriskās pieejas (personalizētā variantā – Staļins (Ļeņins), anonīmā variantā – koptīruma arājiņš, bāliņš utt.):

Ļeņins – mūsu dzīves saule,
 Ļeņins – mūsu dzīves prieks,
 Staļins – mūsu vadon's cēlais,
 Staļins – mūsu mīlais draugs.

Ļeņins meta dzirksteli
 Darbļaužu pulkā,
 Liesmu uzpūta
 Lielais Staļins.⁵²

Godājiet jūs, meitiņas,
 Koptīruma arājiņu,
 Koptīruma arājiņš
 Ved ļautiņus saulītē.⁵³

Rudens meta zelta vilni
 Pār kolchoza tīrumiņu,
 Bāliņš veda zelta graudus
 Mūsu pašu apcirkņos.⁵⁴

3) fenomenoloģiskās pieejas (kolhoznieki (kā sociālā grupa), strādnieki (kā šķira), vergu un kalpu laika beigas, brīvības saule utt.):

Vecus kokus vētra lauza,
 Lai aug jaunas ataudzītes,
 Vergu važas ļaudis meta,
 Lai aug skaista darba dzīve;
 Varu ņēma darbaļaudis,
 Dzīvi jaunu kaldināt.⁵⁵

Pēc migliņas saule lēca,
 Visu rasu nožāvēja,
 Tā atnāca brīves saule,
 Asariņas žāvēdama.⁵⁶

Kolchoznieki mežā brauca,
Galvā caunu cepurītes:
Kolchoznieces govīs slauca,
Dzeltenām kurpītēm.

Meži trīc, meži dimd
Aiz kalniem, ielejām.
Kas tos mežus tricīnāja?
Kas to zemi dimdināja?
Strādnieks mežus tricīnāja,
Traktors zemi dimdināja.

4) tehnocentriskās pieejas (elektrifikācija, jaunas ražošanas vienības, moderna lauksaimniecības tehnika utt.):

Lai ir viegli, kur ir viegli,
Kolchozā – tur ir viegli,
Traktors ara, traktors sēja,
Kombains kūla zelta graudus.⁵⁷

Zilīte atnesa
Jaunu vēsti:
Kolchoza mājās
Saulīte lēca,
Saulīte lēca
Istabas vidū,
Spīdēt spīdēja
Pie augstiem griestiem.⁵⁸

Nāciet, ļaudis, skatīties,
Kādas lietas kolchozā:
Elektrība malku cērt,
Elektrība govīs slauc.

Bet padomju dzīves reāliju salīdzinošo diskursu padomju tautsdziesmās var klasificēt pēc:

1) padomju cilvēka laimīgās dzīves kā pretmeta imperiālisma spaidiem;

2) padomju sociālās drošības kā pretmeta imperiālisma un kapitālisma ekspluatācijai:

Bumba, bumba, ātombumba! –
Tā kliedz miera ienaidnieki.
Nost ar karu, nost ar karu! –
Tā sauc visi darba ļaudis.

Pār jūrām zilajām
Bieza migla paceļas:
Tā nevida bieza migla,
Miljardieri karu draud.
Tiem vajaga kara peļņas,
Darbaļaužu asintiņu.

Tomēr pēdējās tautasdziesmas gadījumā, kā atzīmēja bargie kritiķi, “vārds “asintiņš” padara šo dziesmu seklu, diskriminē pašu miera cīņas tēmu, jo amerikāņu miljardieru kara plāni paredz miljonu iznīcināšanu, neredzētu asiņu izliešanu”.⁵⁹

FORMAS UN SATURA SEMANTISKĀ ANALĪZE

Latvijas padomju folklorā izšķirami divi galvenie tautasdziesmas vulgarizācijas semantiskie virzieni – satura jeb kontenta un formas vulgarizācija (plaģiātisms).

Satura vulgarizāciju raksturo tendence reālu tautasdziesmu tekstos aizstāt atsevišķus oriģinālos terminus ar citiem – padomju dzīves realitāti raksturojošiem, kā arī tendence selektīvi pārveidot tautasdziesmu. Piemēram, četrriņdē saglabāt divas oriģinālas riņdas un pievienot divas jaunsacerētas; saglabāt vienu oriģinālo riņdu un pievienot trīs jaunsacerētas utt.

Savu laiku rudzus sēju,
Savu laiku āboliņu;
Savu laiku kolchoznieki
Dara saldu alutiņu.

Kolchoznieku dārziņā(i)
Rindām auga ābelītes:
Kad atnāca rudenītis,
Siekciem bira āboliši.

Plaša, plaša mana zeme,
Nu varēju atelpot.
Plašu soli dzīve prasa
Ikvienā vietīnā.

Rītā teku, vakarā,
Nava grūti patecēt,
Dzirdu citus darba ļaudis,
Kopu soli dimdinot.⁶⁰

Es kolhoza kumeļam
Trīs gadiņi stalli taisu:
Stikla durvis, vara grīda,
Sidrabiņa redelītes.

Pēdējais piemērs, neraugoties uz teju ideālo formālo atbilstību latviešu padomju tautasdziesmas darināšanas kritērijiem, tika asi kritizēts, jo “sacerētājs ir ņēmis vecu latviešu tautas dziesmas pantu, kurā zemnieks viensētnieks stāsta par staļļa celšanu savam kumeļam, apmainījis vārdu “savam” ar “kolhoza” un domā, radījis padomju tautas dziesmu. Bet iznākusi – padomju īstenības nopulgošana. Iedomājieties tikai: trīs gadi taisa vienam kumeļam stalli! Un tas pie mūsu celtniecības tempiem, kad kolhozos vairāk nekā simt zirgiem uzceļ stalli dažos mēnešos!”⁶¹

Satura vulgarizācijas rezultātā veidojās literāras kompilācijas, kurās atrodami gan oriģinālie klasiskās folkloras elementi, gan mākslīgi pievienoti jauninājumi. Jautājums par šādas kompilācijas izveides mērķi ir atklāts vēl arvien, un var izvirzīt pieņēmumu, ka šāds veco un jauno elementu sapludinājums varēja būt nepieciešams folkloras tradīcijas pārmantojamības un leģitīmās saiknes šķietamības radīšanai. Noteikti bija nepieciešams norādīt, ka lat-

viešu padomju tautasdziesmu tradīcijai patiesībā ir dziļas kultūr- vēsturiskas un lingvistiskas saknes – ka jaunās mutvārdu folkloras formācija, jaunā tematika un jaunie arhetipi tieši izriet no klasiskajiem avotiem un ir cieši saistīti ar tiem.

Kalnā kāpu gaviļēt,
Lai balstiņa tālu skan,
Lai dzirdēja visi ļaudis,
Tur dziedāja kolchoznieki.

Ai, brālīti, mīļū, baltu,
Laid māsiņu kolchozā.
Kolchozā viegla dzīve,
Dar' darbiņu dziedādami.⁶²

Iespējams, ka pseidofolkloras tradīcijas iedibinājumiem ar laiku vajadzēja kļūt par neatņemamu klasiskās folkloras tradīcijas daļu: uz to norāda tādas pazīmes kā centieni maksimāli sapludināt tās terminoloģiju ar tradicionālajām, gadsimtu gaitā nostiprinātajām tautasdziesmu lingvistiski strukturālajām shēmām. Minētā tendence uzskatāma gandrīz vienīgi par klasisko latviešu tautasdziesmu ideoloģiskas pielāgošanas instrumentu, jo, piemēram, krievu klasiskās folkloras lirisko formu ideoloģiskā apstrādē tā izmantota daudz nekonekvētāk.⁶³

DIDAKTISKĀS KULTŪRIDEOLOĢIJAS, ĒTIKAS UN ESTĒTIKAS ELEMENTI SATURA VULGARIZĀCIJAS KONTEKSTĀ

Didaktiskās kultūrideoloģijas kategorijas tautasdziesmu satura vulgarizācijā ienāca neuzkrītoši un pakāpeniski: tika meklēts balanss starp arhaiskajiem, tradicionālajiem, it kā instinktīvi atpazīstamajiem elementiem un jaunajiem konstruktiem, kas satura vulgarizācijas ģenēzes procesā tika “injcēti” klasiskās tautasdziesmas formas un satura veselumā. Arhaisko un jauno elementu nostatīšana līdzās akcentēja tradicionālo un jauno kategoriju

līdzvērtīgumu vai pat to faktisko saplūdumu. Tomēr didaktiskā kultūrideoloģija šajā aspektā nebūtu uzskatāma par agresīvas propagandas instrumentu – padomju sistēmu slavinošās idejas bieži tika paustas vien noģiedamā formā.⁶⁴ Reāli jaunajās tautasdziesmās kultūrideoloģijas projekcijas izpaudās vien atsevišķu terminu vai īsu izteicienu veidā: piemēram, padomju tautasdziesma no savas autentiskās versijas atšķiras vienīgi ar nelielu, parazītisku terminoloģisko papildinājumu – politiska darbinieka vārdu, padomju sociālajā realitātē cildinātu profesiju vai partijas nosaukumu.

Lieli, plaši rudzu lauki
Kā ezeri līgojās,
Diži, skaisti kolchoznieki
Ar darbiņu lepojās.⁶⁵

Ai, dzīvīte, ai, dzīvīte,
Laba bija kolchozā,
Gan darbiņu viegli veikt,
Gan dziesmiņu padziedāt.⁶⁶

Satura vulgarizācija parasti nerevidēja tautasdziesmā iekodētās ētiskās un estētiskās kategorijas, bet, aizstājot tās autentisko saturisko un semantisko centru ar ideoloģizētu parazītu, automātiski novirzīja visas sākotnējās projekcijas uz oriģinālajai versijai svešo, jaunpievienoto konceptu.⁶⁷

Tāpat jāatzīmē, ka daudzas tautasdziesmu tematiskās grupas savas neakcentētās didaktiskās ievirzes dēļ šādiem pielāgojumiem vispār nebija izmantojamas. Padomju politizētās folkloras vācējiem nācās visai labi orientēties klasisko tautasdziesmu materiālā, lai atlasītu tās nedaudzās tautasdziesmu grupas, kuru “modernizācijā” varēja mēģināt pielietot satura vulgarizācijas principus – turklāt vēl censties tos sasaistīt ar didaktiskās kultūrideoloģijas prerogatīvām.

Ētikas un estētikas elementi padomju tautasdziesmā bija izteikti korelējoši, vienlīdz nozīmīgi un kolorīti. Galvenā šo ele-

mentu sasaistes īpatnība bija to minimālā pakļaušana tiešai redakcijai – pārveidojot tautasdziesmas, lielākā daļa oriģinālā teksta parasti tika atstāta neskarta. It īpaši gadījumos, ja šīs konstrukcijas bija lingvistiski izsmalcinātas un attiecīgi optimāli izmantojamas tautasdziesmas jaunā, ideoloģiski derīgā centrālā tēla izcelšanai.

Klasiskajām tautasdziesmām raksturīgā ētisko un estētisko elementu sasaistes dihotomija daļēji tika pārnesta arī uz padomju tautasdziesmām. Pozitīvo varoni tradicionāli raksturoja pozitīvas personības iezīmes, sociāli pieņemama vērtībkategoriju orientācija, cildena rīcība un piedienīga uzvedība, ko dabiski papildināja arī varoņa tēla estētiskās kvalitātes – pievilcīga āriene, miesiskais skaistums, fiziskais spēks un izturība.⁶⁸ Savukārt negatīvais tēls jeb antivaronis līdz ar apšaubāmu morāli ētisko stāju varēja iemiesot arī tikpat apšaubāmas estētiskās kvalitātes. Vizuālā apraksta ziņā antivaronis visbiežāk vispār nebija iezīmēts – visa uzmanība bija veltīta viņa destruktīvajai personībai, nejaukajam raksturam un nepieņemamai pārliecībai, uztverot ārējo nepievilcību kā pēc noklusēšanas pašsaprotamu lietu.⁶⁹

Tomēr, neraugoties uz pozitīvo un negatīvo varoņu dabisko arhetipisko pretnostatījumu, to vienlaicīga parādīšanās tautasdziesmu tekstos praktiski nav konstatējama.

Formas vulgarizāciju jeb formas plaģiātismu savukārt raksturo centieni “ielikt jaunu saturu vecā čaulā”, uz ko norāda klasiskās tautasdziesmas teksta parametru saglabāšana, pilnībā pārveidojot saturu. Tas nāk ar jaunām tekstuālām konstrukcijām, kurās vairs praktiski nav atrodami klasisko tautasdziesmu terminoloģijas vai arhaisko gramatisko formu “citāti”.

Nav laika, nav laika
Veltus vārdus tērēt,
Nav laika, nav laika
Uz vietas stāvēt.
Padomju zeme
Jāceļ mums skaista,
Jāceļ mums varena
Pašu darba rokām.

Jāveido kolhozi,
 Jādaīlo pilsētas.
 Jāvada ūdeņi
 Tuksnešos sausos.⁷⁰

Atbilstoši šiem principiem tika radītas padomju tautasdziesmas gan latviešu, gan krievu valodā, turklāt formas plaģiātisma kritēriji tika ievēroti ļoti precīzi (latviešu valodā saglabājot latviešu tautasdziesmu ārējās pazīmes, krievu valodas gadījumā – krievu tautasdziesmu ārējās pazīmes).

*Oi kalina, oi malina,
 V rechke tikhhaia voda.
 Ty skazhi, kalina,
 Kak popala ty siuda?
 Traktoristy, kombainery
 Kazhdy den' byvaiut tut,
 Tonkikh vetok naryvaiut,
 A tsvet belyi beregut.⁷¹*

Formas plaģiātisma kontekstā īpaši aktualizējas padomju folkloras vācēju paveiktā darba ticamības jautājums: vai 50. gadu sākumā organizētās padomju mutvārdu folkloras vākšanas ekspedīciju dalībnieki Latvijas laukos kaut ko arī *savāca*, vai visu it kā *savākto* patiesībā sacerēja paši.⁷² Iespējams, ļoti neliela daļa vēlāk publiskotā materiāla tika savākta (vai kopīgi radīta) ekspedīciju laikā, tomēr jāšaubās, vai patiesi autentiskais tautasdziesmu klāsts, ja tāds vispār eksistēja, varēja būt sociāli un politiski piemērots plašai padomju auditorijai, jo tas līdztekus kolhoza vai fabrikas saulainās ikdienas cildinājumam varēja skart arī diezgan skarbus Staļina laika Padomju Latvijas sociālās īstenības aspektus. Piemēram, alkoholismu, vardarbību, seksuālu izlaidību un līdzīgas tēmas. Radikālākie autentisko padomju tautasdziesmu paraugi, kas eksistēja tā dēvētajā ķēķa mutvārdu tradīcijā, līdz oficiālās folkloras vācējiem, visticamāk, nekad nenonāca. Un, pat ja pie kādas “ķēķa tautasdziesmas” folkloras vācēji arī tika, tad, pro-

tams, nevarēja būt ne runas par to oficiālu fiksēšanu un vēl vairāk – publiskošanu. To izskaidro gan teicēju, gan folkloras vācēju pamatotās bailes no iespējamās konfrontācijas ar valdošo ideoloģiju, kam varēja būt visai nepatīkamas sociālekonomiskas vai tiesiskas sekas.

Viens no retiem šādas tautasdziesmas piemēriem ir Maļinovkas sādžā pierakstītais teksts par kolhoza dzīvi (pierakstīts krievu valodā 1949. gadā):

*Ia v kolhoze rabotala,
Buraki perebirala.
Chto po luchshe – otklala,
Samagona budu gnat',
Vsia brigada napilas'...*

“Kēķa mutvārdu tradīcijas” piemērus latviešu valodā pētījuma autoriem atrast nav izdevies.

DIDAKTISKĀS KULTŪRIDEOLOĢIJAS, ĒTIKAS UN ESTĒTIKAS ELEMENTI FORMAS PLAĢIĀTISMA KONTEKSTĀ

Didaktiskās kultūrideoloģijas, ētikas un estētikas projekcijas formas plaģiātisma kontekstā raksturo lingvistisko elementu un tēlaino izteiksmes līdzekļu daudzveidība. Klasisko latviešu tautasdziesmu vulgarizācijai, izmantojot formas plaģiātisma principus, raksturīga pilnīga senās terminoloģijas zaudēšana – folkloristam vairs nav jānomoka sevi ar veco un jauno jēdzienu korelācijas panākšanu, tautasdziesmas pamatteksta apstrādi, kā arī arhaisko deskriptīvo kategoriju attiecināšanu uz teksta jaunajiem centrālajiem tēliem. Retos gadījumos tiek saglabātas atsevišķas ētiski estētiskās analogijas, piemēram, saule kā dabiskā skaistuma, gaismas, dāsnuma, absolūtās labestības simbols, kas pilnībā korelē ar vadoņa (varoņa) tēla pārspīlējumu.⁷³

Formas plaģiātisms paredz pilnīgi jaunu, ar klasisko tautasdziesmu tematiku nesaistītu tēlu ētiskās un estētiskās

konstruēšanas metožu izmantošanu, kā, piemēram, arī no PSRS sociālās realitātes attālinātu konceptu ieviešanu. Protams, šie koncepti gan tika lietoti tiešai vai netiešai padomju dzīves un politiskās iekārtas cildināšanai. Piemēram:

Sniedz pretī rokas
Lielajai brīvei
Ļaudis no Ķīnas,
No citām zemēm.

Tomēr formas plaģiātismam raksturīga ne tikai tēlaino izteiksmes līdzekļu bagātība un pat zināma literārā pievilcība, bet arī ārkārtīgi vienkārša, pat primitīva pieeja tautasdziesmu tekstu konstruēšanai, kas balstīta klišejskā jautājuma – atbildes polemikā. Tajā tiek izvirzīts autoritatīvs, neapstrīdams apgalvojums par centrālā elementa absolūto kultūrīdeoloģisko pilnību.

Vai zināt tādu zemi,
Kāda mūsu Padomjzeme?
Padomjzeme – saules zeme,
Otru tādu neatrast.⁷⁴

LATVIEŠU PADOMJU FOLKLORAS IZMANTOŠANA PROPAGANDAS KAMPAŅĀS

Pirmā plašākā latviešu padomju folkloras kopojuma publikācija bija veltīta Staļina 70. dzimšanas dienas atzīmēšanai. Staļins tika godināts un slavīnāts visos iespējamajos folkloras veidos – gan ar sakāmvārdiem:

- Staļina vārdi – zelta vārdi;
- Staļina padoms – vislabākais padoms,

gan Aizkraukles kolhoznieku sacerētā nostāstā “Kā Staļins likumus devis”:

- Kad Maskavā bijusi likumdošana, tad ļaudis saaicināti uz Maskavu, uz Kremli. Pats Staļins jaunos likumus pa punktiem lasījis priekšā un jautājis, vai der.

Netika aizmirsta arī Staļina konstitūcija, ko cildināja kāda Ventspils apriņķī tapusi padomju tautasdziesma:

Ar Konstitūciju, ko devis Staļins,
Mums, darba tautas cilvēkiem,
Ir uzlēkusi brīves saule,
Kas mirdz pār mūsu likteņiem.

Piedevām Staļina jubilejai veltītājā latviešu padomju folkloras apkopojumā bija apgalvots, ka “Staļina Konstitūcijas daži panti latviešu darba ļaudīm jau kļuvuši tik pazīstami, ka tie it kā jau folklorizējušies un tos kā sakāmvārdus lieto ikdienas darba dzīvē”, kā piemērus minot šādas sentences:

- Padomju iekārtā darbu taisnīgi atalgo;
- Katram jāstrādā pēc viņa spējām;
- Atalgojumu katrs saņem pēc sava darba.⁷⁵

Latviešu padomju tautasdziesmas tika izmantotas arī vietējo padomju vēlēšanu kampaņā 1950. gada decembrī, vēlēšanu dienā (17. decembrī) laikraksta “Literatūra un Māksla” speciālā tieši šim notikumam veltītā atvērumā bez jebkādiem komentāriem publicējot astoņas tautasdziesmas. To, ka tās sacerētas konkrēti sakarā ar šīm vēlēšanām, apliecināja jau pati pirmā tautasdziesma:

Vēlēsim, vēlēsim
Deputātus decembrī,
Bēri jūgsim kamanās,
Brauksam jautri dziedādami.

Tālākajās četrindēs secīgi aprakstītas visas tā laika padomju vēlēšanu rituāla norises un prasības. Vispirms bija jāizrotā aģitpunktī (vēlēšanu iecirkņi):

Izpušķoju aģitpunktu
Ar zaļāmi skujiņām,
Ar zaļāmi skujiņām,
Ar sārtāmi lentītēm.

Pēc tam sekoja deputātu kandidātu izvirzīšana:

Izvirzījām deputātu,
Kurš bij labs darbinieks:
Lai prasītu padomiņu,
Kā labāk darbu veikt.

Protams, vislabāk bija tad, ja uz vēlēšanām varēja braukt nevis ar “kamanās iejūgtu bērīti”, bet gan ar automašīnu. Tas parādītu līdz ar kolhoziem atnākušo tehnikas progresu, turklāt bērītim būtu visai grūti piekarināt sarkano karogu, bet auto izrotāt bija daudz vieglāk:

Appuškoju mašīnīti
Ar sārtiem karogiem:
Lai jo tālu visi redz –
Kolhoznieki vēlēt brauc.

Nerakstīts, bet obligāts nosacījums bija vēlēšanu dienas rītā ierasties uz balsošanu pēc iespējas agrāk, tāpēc:

Gulēt iet kolhoznieki,
Rītā agri jāceļas,
Jo tie visi nolēmuši
Paši pirmie novēlēt.

Pienāca vēlēšanu dienas rīts:

Vēlēšanu rītiņā
Aunu kājas zābakos:
Lai pirmais novēlētu,
Kamēr citi zirgus jūdz.

Beidzot deputāts bija ievēlēts:

Ja, bērniņ, tu zinātu,
Kas ir tava māmuliņa!
Agrāk bija kalponīte,
Tagad tautas deputāte.⁷⁶

Pēdējā šeit citētā tautasdziesma izrādījās par vairākiem gadu desmitiem apsteigusi savu laiku un padomju ideologu un tiesību zinātnieku domu, jo tautas deputāta nosaukums tika ieviests tikai ar 1977. gada PSRS un 1978. gada Latvijas PSR konstitūcijas pieņemšanu. Līdz tam laikam un arī šīs tautasdziesmas sacerēšanas brīdī vietējo padomju oficiālais nosaukums bija “darbaļaužu deputātu padomes”, ko nekādi nevarēja sabalsot ar klasiskās tautasdziesmās izmantotajām atskaņām. Jāpiebilst, ka latviešu tautasdziesmās pieņemtais pantmērs visās šīm vēlēšanām veltītajās tautasdziesmās bija ievērots ļoti strikti.

SECINĀJUMI

Klasisko folkloras formu vulgarizācija, kas Latvijā hronoloģiski aptvēra ļoti īsu laika periodu no 20. gadsimta 40. gadu beigām līdz 50. gadu vidum, vislielākajā mērā skāra tautasdziesmas un izpaudās divos dažādos, savstarpēji neizslēdzošos veidos: kā tiešā teksta vai formas un satura semantiskā vulgarizācija.

Padomju tautasdziesmu tematiskais spektrs bija visai ierobežots, un tajā prevalēja vadonības glorifikācijas, padomju dzīves cildināšanas, atsevišķu sociālo grupu izcelšanas, kultūrideoloģiskās dominantes un padomju politiskā režīma nevainojamības tematika, kas dažos gadījumos sasauca ar autentisko tautasdziesmu sociālās nevienlīdzības kritikas akcentiem. Tautasdziesmu ētiskos un estētiskos komponentus raksturoja cieša leģitīma saikne, kā arī šī tandēma papildināšana ar didaktiski kultūrideoloģiskiem un sociālpolitiskiem uzslāņojumiem. Atšķirībā no krievu padomju folkloras, kam raksturīga dziļa, visaptveroša ievirze un apmēram divdesmit gadus ilgs evolūcijas periods, latviešu tautasdziesmas padomiskošana uzskatāma par izolētu un acīmredzami neveiksmīgu klasisko folkloras formu vulgarizācijas mēģinājumu bez jebkādam tālejošām sekām.

Tādējādi var secināt, ka latviešu folkloras vulgarizēto formu acīmredzamais mākslīgums, triviālums, kā arī to nespēja izraisīt polemisku rezonansi nedz valodnieku, literātu vai folkloristu

apriņdās, nedz arī plašākā sabiedrībā, norāda vien uz nodevu laikmetam – uz neproduktīvu padomju pseidokultūras izpausmi, kas no Padomju Latvijas sociokultūras “skatuves” pazuda tikpat ātri, kā bija uz tās parādījusies.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Lai gan pirmie padomju folkloras vākšanas fakti esot attiecināmi pat uz 1918. gadu: James von Geldern, Richard Stites (eds.) (1995). *Mass Culture in Soviet Russia: Tales, Poems, Songs, Movies, Plays and Folklore (1917–1953)*. Bloomington: Indiana University Press, p. 123.
- ² Lewis H. Siegelbaum (1992). *Soviet State and Society between Revolutions, 1918–1929*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 27–28.
- ³ David L. Hoffmann (2003). *Stalinist Values: the Cultural Norms of Soviet Modernity (1917–1941)*. Ithaca, NY: Cornell University Press, p. 15.
- ⁴ Igor' Simbirtsev (2008). *VChK v leninskoj Rossii: 1917–1922. V zareve revoliutsii*. Moskva: Tcentropoligraf, s. 27.
- ⁵ Martyn I. Latsis (1920). *Dva goda bor'by na vnutrennem fronte*. Moskva: Gos. izd., s. 11.
- ⁶ Sk., piemēram: Geldern, Stites (eds.). *Mass Culture in Soviet Russia: Tales, Poems, Songs, Movies, Plays and Folklore (1917–1953)*, p. 7.
- ⁷ Frank J. Miller (1990). *Folklore for Stalin: Russian Folklore and Pseudo-folklore of the Stalin Era*. Armonk, NY: M. E. Sharpe, p. 22 (šeit minēts odiozais pseidofolkloras pētījums “Stalin v narodnom epose”, Moskva, 1939, kas veltīts viņa 60 dzimšanas dienai. Šis darbs ir bibliogrāfiska rari-tāte).
- ⁸ Alma Ancelāne (1950). ZA Folkloras institūta IV zinātniskā ekspedīcija. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10, 130.–138. lpp.
- ⁹ Hoffmann. *Stalinist Values: the Cultural Norms of Soviet Modernity (1917–1941)*, p. 171.
- ¹⁰ Tatiana G. Ivanova (2000). Skazitel' i ofitsial'naia politika v oblasti fol'kloristiki v 1930-e gody. V kn.: *Doklady III nauchnoj konferentsii “Riabininskie chtenia 99”*. Petrozavodsk, s. 84–91.
- ¹¹ Irina V. Kozlova (2008). Fol'klor v svete ideologicheskogo diskursa 1930-kh godov (pisatel' N. P. Leont'ev i narodnaia skazatel'nitsa M. R. Golubkova). *Izvestiia Rossiiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena*, vyp. № 74-1, s. 237–238.
- ¹² Doklad pisatelja N. P. Leont'eva “Moi opyt raboty so skazitel'nitsej M. R. Golubkovoij” na soveshchanii vo Vsesoiuznom Dome narodnogo tvorchestva (1994). V kn.: *Fol'klor Rossii v dokumentakh sovetskogo perioda 1933–1941 gg.: Sbornik dokumentov*. Moskva: Gos. resp. tsentr rus-skogo fol'klora, s. 103–104. Šeit autors N. Leont'jevs “sadarbību” ar folk-

loras teicēju Mariannu Golubkovu pamato šādi: "... es vēl neuzskatīju sevi par piederīgu folkloristu korporācijai, un mani vēl neapgrūtināja tie aizspriedumi, ar kuriem atsevišķi šīs cienījamās zinātnes pārstāvji ielēna dzīvo tautas vārdu. Man likās pilnīgi dabiski palīdzēt tālāk attīstīties šai ļoti apdāvinātajai teicējai [M. Golubkovai. – L. J., A. Ž.], *ievīzīt* [izcēlums mūsu. – L. J., A. Ž.] viņas radošo enerģiju kalpošanai padomju tautai.”

- 13 Irina V. Kozlova (2010). Spet' pesni o Lenine (na primere analiza skaza A. I. Gladkoborodovoi "O Lenine"). V kn.: *Vesenniaia shkola – 2010. Analiz fol'klornogo teksta: pragmatika, semantika, morfologija*. Pieejams: http://www.ruthenia.ru/folklore/ls10_program_kozlova.htm (skatīts 09.06.2016.)
- 14 N. Handzinskii (1925). "Pokoinishnyi voi" po Lenine. *Sibirskaiia zhivaia starina* (Irkutsk), vyp. III–IV, s. 53–64.
- 15 Miller. *Folklore for Stalin*, p. 7.
- 16 Ivanova. Skazitel' i ofitsial'naia politika v oblasti fol'kloristiki v 1930-e gody.
- 17 Jānis Niedre. Padomju zinātne par tautām un to daiļradi. *Literatūra un Māksla*, 18.02.1951., 5. lpp.
- 18 Turpat.
- 19 Sk., piemēram: K. N. Fenomenov (red.) (1968). *Russkii sovetskii fol'klor: Antologija*. Leningrad: Nauka. Te minēti padomju tautasdziesmu piemēri, kuru saknes, pēc sastādītāju domām, meklējamas 1917. gada revolucionāro/agrāro pilsoņu kara notikumam laikā (Iz-za lesu, lesu kopii i mechei / Vyshla rota kommunarov-likhachei' / Gei, gei, pust' govoriat, / Vyshla rota kommunarov-likhachei. / Vpered i vsekhi komandir ikh molodoi, / Vedet rotu kommunarov za soboi (49. lpp.)).
- 20 Jānis Alberts Jansons (1950). R. Pelšes darbs latviešu folkloristikā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10, 107.–116. lpp.
- 21 Trilingvāls – tikai tādā gadījumā, ja latgalisko dialektu izdala kā atsevišķu (pašpietiekamu) lingvistisko veselumu. Latgaliešu dialektā tapušas padomju tautasdziesmas piemērs (saīsināts): "Vakor bejom vīnsētniki, / Šudin asam kolhozniki."
- 22 Jānis Niedre. Latvijas folkloristikas padomju ceļš. *Literatūra un Māksla*, 25.07.1947., 2. lpp.
- 23 Boriss Infantjevs (1950). Padomju Latvijas folkloristu sasniegumi 10 gados. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 7, 176. lpp.
- 24 Jānis Niedre. Krišjāņa Barona mūža darbs (sakarā ar 25. nāves gada dienu). *Literatūra un Māksla*, 07.03.1948., 2. lpp.
- 25 Alma Ancelāne. Latvijas PSR folkloristu II zinātniskā ekspedīcija. *Literatūra un Māksla*, 01.08.1948., 6. lpp.
- 26 Jānis Niedre (1948). *Latviešu folklorā*. Prof. R. Pelšes redakcijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 224. lpp.

- ²⁷ Ancelāne. Latvijas PSR folkloristu II zinātniskā ekspedīcija, 6. lpp.
- ²⁸ Niedre. *Latviešu folklorā*, 223. lpp.
- ²⁹ Alma Ancelāne. Folklorā – padomju dzīves atspoguļotāja. *Literatūra un Māksla*, 18.09.1949., 1. lpp.
- ³⁰ Niedre. *Latviešu folklorā*, 224. lpp.
- ³¹ Turpat, 222. lpp.
- ³² Ancelāne. Folklorā – padomju dzīves atspoguļotāja, 1. lpp.
- ³³ Niedre. *Latviešu folklorā*, 220. lpp.
- ³⁴ Turpat, 221. lpp.
- ³⁵ Alma Ancelāne (sast.) (1954). *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 16.–17. lpp.
- ³⁶ Alma Ancelāne. Kolhoza laukos dzied kombaini. *Literatūra un Māksla*, 07.09.1952., 4. lpp.
- ³⁷ Ancelāne. *Latviešu tautas mīklas*, 340.–341. lpp.
- ³⁸ Hoffmann. *Stalinist Values: the Cultural Norms of Soviet Modernity (1917–1941)*, pp. 146–147.
- ³⁹ Krievu tautas klasisko folkloras formu vulgarizācijā materiālā labuma/dzīves komforta paaugstināšanas tendence ir vājāk izteikta – tajā dominē kopēja jeb tautas masu labuma ideja.
- ⁴⁰ Viens no nedaudziem piemēriem – V. Čērčila pieminēšana. Detalizētu konkrētā precedenta analīzi sk. 47. atsaucē. Arī krievu folkloras vulgarizācijas piemēros konkrēts antivaronis tiek minēts ārkārtīgi reti.
- ⁴¹ Budzis, kungs utt.
- ⁴² “Nav vairs kungu kūlējiņu, / Nav vairs sviedru rijējiņu, / Neraud mana rudzu druva / Negausnieka apcirkņos.” (*Latviešu padomju folklorā: izlase* (1950). Rīga: Latvijas PSR ZA, 4. lpp.) Šajā piemērā redzama gan adjektīva (īpašības vārda), gan verba (darbības vārda) substantivizācija kā poētiska antivaroņa apraksta metode.
- ⁴³ *Latviešu padomju folklorā*, 2. lpp. Četrindē fiksēta reti sastopama iezīme: divu vadoņu un to funkciju subordinācija. Ļeņins tajā atklāts kā konceptuāls vadonis, ideologs un teorētiķis, bet Staļins – praktisko funkciju veicējs, teorētisko nostādņu ieviesējs dzīvē, praktisks – tautai tuvs un saprotams darbaudzinātājs (uz to norāda visai vienkāršotā formā izteiktā Staļina funkcija – kopīgas strādāšanas iemācīšana).
- ⁴⁴ *Latviešu padomju folklorā*, 1. lpp.
- ⁴⁵ Alma Ancelāne. Staļina tēls latviešu padomju folklorā. *Literatūra un Māksla*, 25.12.1949., 5. lpp.
- ⁴⁶ *Latviešu padomju folklorā*, 2. lpp. Šajā piemērā vērojama īpatnēja kombinācija – partija tiek minēta kopā ar Staļinu (kā pateicības saņēmēji), un to minēšanas kārtība norāda uz partiju kā plašāku loģisku konceptu. Tomēr personifikācijas limenis, kas pausts četrindes tekstā, drīzāk norāda uz nozīmi pastiprinošu jēdzienisku (ne terminoloģisku) tautoloģiju – pateicība tiek izteikta gan Staļinam kā partijas personifikācijai, gan

- arī Staļinam kā vadonim/sociālās labklājības cēlājam utt. personīgi. Šī tautoloģija redzama arī četrriņdē: “Paldies teicu Staļinam, / Paldies teicu Partijai, / Es strādāju kolchozā, / Man dzīvīte kalnā gāja, / Man dzīvīte kalnā gāja, / Ne rikšiem – aulēkšiem.” Turpat, 2. lpp.
- ⁴⁷ Te saskatāma īpatnēja tautasdziesmu arhaisko lingvistisko konstruktū pielāgošana jaunajai tematikai: “kunga” koncepts tiek kombinēts ar anti-varoņa personifikāciju – šajā gadījumā tiek veidots saliktenis no terminiem “Čerčils” un “kungs” (šīs pašas formas analogs – nievājošā nozīmē lietotā deminutīva forma “Čerčilitis”). Interesants, pat odiozs ir arī minētās četrriņdes vēsturiskais konteksts – Lielbritānija, nevis 40. gadu beigu un 50. gadu sākuma vienīgā pasaules kodollielvalsts ASV tiek pozicionēta kā kodolkara iespējamā izraisītāja.
- ⁴⁸ *Latviešu padomju folklorā*, 9. lpp.; ar terminu “gājēji” apzīmēti “kolhozā gājēji” (nevis gājēji kā arhaiska bezzemnieku grupa).
- ⁴⁹ *Latviešu padomju folklorā*, 9. lpp. Šajā piemērā redzams arhetipiskā absoļūtā ļaunuma tēla – velna – piesaukšanas fakts, tādējādi vēl vairāk pastiprinot anti-varoņa vispārējo negativismu, asocialitāti (arī nevēlamību – simbolisko izstumšanu no kopienas, par kuras daļu viņš pats arī nevēlas būt).
- ⁵⁰ *Latviešu padomju folklorā*, 4. lpp.
- ⁵¹ Turpat.
- ⁵² Šī un iepriekšējā četrriņde: turpat, 1. lpp.
- ⁵³ Turpat, 8. lpp.
- ⁵⁴ Turpat, 7. lpp.
- ⁵⁵ Turpat, 2. lpp.
- ⁵⁶ Turpat. Šajā četrriņdē jaunais – mākslīgais elements gandrīz nav saskatāms; pilnīgi iespējams, ka tā saglabājusi savu sākotnējo formu un saturu, tikai agrīnā padomju perioda folkloristi tās saturā saskatījuši iespējamās ideoloģiskas projekcijas 40. gadu padomju dzīves “romantiskajā” realitātē. Kā piesaistes koncepts izmantots abstraktais un dažādi traktējamais jēdziens “brīves saule”.
- ⁵⁷ *Latviešu padomju folklorā*, 6. lpp.
- ⁵⁸ Turpat, 7. lpp. Šī četrriņde arī iezīmīga ar pārspīlētu valodas tēlainību, aprakstot tik triviālu, lai gan nenoliedzami progresīvu faktu kā dzīvojamo ēku elektrifikāciju.
- ⁵⁹ Jānis Niedre. Pret viltus tautiskumu mākslinieciskās pašdarbības jaunradē. *Literatūra un Māksla*, 10.02.1952., 3. lpp.
- ⁶⁰ Šī un iepriekšējās četrriņdes – *Latviešu padomju folklorā*, 3. lpp.
- ⁶¹ Niedre. Pret viltus tautiskumu mākslinieciskās pašdarbības jaunradē, 3. lpp.
- ⁶² *Latviešu padomju folklorā*, 3. lpp.
- ⁶³ Informāciju par krievu folkloras satura korekcijas metodēm vulgarizācijas kontekstā sk.: Tatiana G. Ivanova (2002). O fol'klorno i psevdofol'klorno

prirode sovetiskogo eposa. V kn.: *Rukopisi, kotorykh ne bylo: Poddelki v oblasti slavianskogo fol'klora*. Moskva: Ladomir.

- ⁶⁴ Spilgti noģiedamās formas piemēri: “Pēc miglīņas saule lēca, / Visu rasu nožāvēja, / Tā atnāca brīves saule, / Asariņas žāvēdama” un “Pulkā gāju, pulkā nācu, / Pulkā viegla strādāšana, / Pulkā viegla strādāšana, / Drīz darbiņu padariju” (*Latviešu padomju folklorā*, 4. lpp.).
- ⁶⁵ Turpat, 3. lpp.
- ⁶⁶ Turpat, 5. lpp.
- ⁶⁷ Uz to shematiskajā latviešu folkloras attīstības tendenču aprakstā norāda Aldis Pūtelis. Sk.: Aldis Pūtelis (1997). *Folklore and identity: the situation of Latvia. Folklore: Electronic Journal of Folklore*, issue 4, pp. 61–76 (raksta elektroniskās kopijas 8. lpp.).
- ⁶⁸ Miller. *Folklore for Stalin*, p. 146.
- ⁶⁹ Ētiski estētisko pretmetu dihotomija tiek atstāta “pēc noklusēšanas”. Jo visi tāpat zina, kāds ir pozitīvais un kāds negatīvais varonis. Tomēr anti-varoņa ētiskās “kvalitātes” tekstuāli ir daudz biežāk fiksētas nekā viņa estētiskās (vai tieši pretēji – antiestētiskās) iezīmes. Tā, piemēram, četrtrindē “Nebrēc, budzi, nebēdā, / Ja neņem kolchozā. / Tev paliek tā maizīte, / Ko atņēmi gājējiem” (*Latviešu padomju folklorā*, 9. lpp.) minētais budzis ir skaļš (trokšņains) un zaglīgs – šīs abstraktā antivaroņa arhetipa iezīmes atrodamas tekstā. Savukārt uz tā estētiskām kvalitātēm konkrētu norāžu tekstā nav. Var tikai teorētiski pieļaut, ka budzis noteikti nav ekvivalents cēlajam, skaistajam un staltajam kolhozniekam, traktoristam vai [koplauka] arājiņam.
- ⁷⁰ Jaunas latviešu tautas dziesmas par mieru un Staļina laikmeta celtnēm. *Literatūra un Māksla*, 12.11.1950., 2. lpp.
- ⁷¹ Fenomenov (red.). *Russkii sovetskii fol'klor*, s. 35.
- ⁷² Katrai latviešu padomju tautasdziesmai tiek uzrādīts reāls teicējs. Teicēja identitāte fiksēta pēc klasiskās folkloras teicēju atzīmēšanas parauga, piemēram: Teikusi kolchozniece Florentine Matisone, Valmieras raj. Dikļos. FI 1769, 2122 (*Latviešu padomju folklorā*, 4. lpp.). Ļoti retos gadījumos kā teicējs tiek uzrādīta personu kopa (piemēram, pionieru pulciņš, kolhoznieki utt.).
- ⁷³ *Latviešu padomju folklorā*, 1. lpp.
- ⁷⁴ Turpat, 3. lpp.
- ⁷⁵ Ancelāne. Staļina tēls latviešu padomju folklorā, 5. lpp.
- ⁷⁶ Jaunas latviešu tautas dziesmas par vēlēšanām. *Literatūra un Māksla*, 17.12.1950., 2. lpp.

LATVIAN SOVIET FOLKLORE:
AN ATTEMPT AT VULGARIZATION OF CLASSICAL
FOLKLORE FORMS
(1947–1954)

Arturs Žvinklis

Researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia.
Scientific interests: parliamentarianism of the Republic of Latvia (1920–1934), Soviet and Nazi rule in Latvia (1940–1991).

Leo Jansons

Scientific interests: the Baltic issue after 1945, 20th century history of international rights, socioeconomic history of the USSR, Soviet industrialization.

The article examines the process of creating the Latvian Soviet folklore as an attempt at vulgarization of classical folklore forms.

Key words: vulgarization of folklore; Soviet folklore; Latvian Soviet folk songs; the semantic and textual analysis of Latvian Soviet folk songs.

Summary

The article discusses attempts to manipulate and vulgarize classical Latvian folklore forms in order to make them suitable for Soviet ideological purposes. This process took place between late 1940s and mid-50s, creating quite bizarre pieces of the so-called Soviet oral tradition that, in many ways, resembled original folklore material. Most of them were completely forgotten quite soon as a useless part of Latvian Soviet literary heritage. However, in the context of in-depth studies of Soviet cultural history, they still may revive researchers' interest as sources reflecting oddities in the development of the early Latvian Soviet literature on the one hand, and as unique attempts to manipulate both the form and contents of such classical Latvian folklore forms as tales, proverbs, riddles and folk songs on the other.

As it is impossible to cover the whole Latvian Soviet folklore material in a single article, authors have chosen a few typical examples of the folklore manipulations, which provide a clear idea how the process was planned, carried out and reflected.

In current research a general insight into the historical and ideological origins of folklore vulgarization development during the Soviet era is given, too, with a particular emphasis on the comparative dimension of the Russian and Latvian folklore “improvement”. As the very idea of folklore fitted for Soviet ideology had emerged during the turbulent times of the Civil War and war communism experiment and had reached its peak during the so-called high Stalinism in the late 1930s, Russian folklore shows significantly wider spectrum of ideological impact than its Latvian counterpart. Folklore sovietization in Latvia took only a decade to develop, but Russian folklore was subjected to intense ideological retailoring for almost thirty years.